

Др Слађана Јовановић*

Ђорђе Игњатовић, Биљана Симеуновић-Патић, *Виктимологија*,
Правни факултет и Досије студио, Београд 2011, 173.

Ова монографија представља важан, а дуго недостајући рад у домаћој литератури, у чијем су фокусу жртве криминалитета. Оваквих радова је мало и у окружењу (или је, пак, реч о старијим издањима), што монографију чини значајном и ван граница Србије. Како су и жртве кривичних дела дуго сматране „заборављенима“, тако је и на овим просторима дуго била заборављена потреба да се на систематичан, концизан начин представе основни виктимолошки појмови и теме. Домаћи аутори су се бавили различитим категоријама жртава и потребом за њиховом заштитом и/или начинима на који се она остварује или се може побољшати, али не и основним појмовима, односно општим, најважнијим темама из области виктимологије. Радује што су се овог подухвата латили криминолози, редовни професор Правног факултета Ђорђе Игњатовић и доценткиња на Криминалистичко-полицијској академији у Београду Биљана Симеуновић-Патић, чији досадашњи криминолошки и виктимолошки радови дају гаранцију да је пред читаоцима изузетан рад.

Монографија је подељена на три целине које се логично следе и чине заокружен систем најважнијих и најакутелнијих виктимолошких спознаја. У првом делу, који носи назив *Појмовно-концептуални оквир*, аутори говоре о виктимологији, основним виктимолошким појмовима, најважнијим виктимолошким теоријама и методологији виктимолошких истраживања. Најпре се читалац упознаје са виктимологијом као научном дисциплином коју аутори смештају у оквир криминолошког корпуса наука дефинишући је као дисциплину која „проучава жртве људских радњи које се могу приписати кривци учиниоца, без обзира да ли су у кривичном законодавству предвиђене као кривична дела или су као тешка кршења

* Аутор је ванредни професор Правног факултета Универзитета Унион.

фундаменталних права човека одређена у међународним актима који штите људска права“ (стр. 17). Поред оригиналне дефиниције, аутори дају осврт и на развој виктимологије, на њено место у систему наука и однос са другим, сродним дисциплинама као што су кривично право, кривично процесно право, пенологија и другим. Не изостаје ни излагање о циљу и задацима учења о жртвама. Тако су као основни задаци виктимологије наведени: изучавање појавних обележја виктимизације, њених последица и реаговања појединца и друштва на виктимизацију, утврђивање фактора виктимизације и стварање система мера за редуковање виктимизације.

По упознавању са виктимологијом као (несамосталном) научном дисциплином, читалац се упознаје са основним виктимолошким појмовима, одређеним јасно, прецизно, систематично, с позивањем на најважнија међународна докуметна и релевантна виктимолошку литературу. На првом месту је појам жртве (у ужем и ширем смислу, појам директне и индиректне жртве) са типологијом жртава. Следи одређење појма виктимизација (примарна, секундарна, терцијарна, поновљена), као и ризика и последица виктимизације. И виктимогеним предиспозицијама аутори поклањају заслужену пажњу, одређујући њихов појам: „обележја неког субјекта која чине да он буде трајно или привремено подложнији виктимизацији одређеним типом криминалног понашања“ (стр. 26) и врсте (биофизиолошке, социјалне, психичке). Последњи виктимолошки појам чије је одређење дато јесте виктимитет – „укупност криминалних виктимизација на одређеном простору и у датом временском периоду“ (стр. 27).

Добијена сазнања о виктимологији и основним виктимолошким појмовима олакшавају сусрет са најважнијим виктимолошким теоријским правцима. Аутори још једном наглашавају несамосталност виктимолошких учења, доводећи у везу теоријска објашњења механизма виктимизације са криминолошким теоријским наслеђем. Представљени су виктимолошки постулати: позитивистичке оријентације (усредсређене на мерење димензија виктимизације, развијање типологија жртава и однос учиниоца и жртве, с искључивим занимањем за конвенционални, нарочито улични криминалитет и његове жртве); конзервативног правца (чији је основни принцип да су и учинилац и жртва одговорни за своје одлуке и поступке, да је решење проблема криминалитета у застрашивању потенцијалних преступника и ретрибуцији); теорије о рутинским активностима (која стоји на криминолошким теоријским постулатима); теорије о рутинским активностима људи); теорије о животном стилу, радикалне виктимологије (која скреће пажњу на улогу државе и правног система и опште „моћних“ у произвођењу виктимизације,

с акцентом на кршењу људских права); левог реализма (који инсистира на истраживању „реалних“ чињеница о криминалитету и виктимизацији, а чије објашњење виктимизације укључује социолошке и психолошке концепте о ефектима структуралних варијабли на процесе који делују на појединца и генеришу ризик страдања); феминистичког правца (који инсистира на препознавању родних разлика које су у основи мушког насиља над женама); критичке виктимологије (која је усредсређена на животну стварност жртава и искуства виктимизације, критикује капитализам и патријархат, а посебно се бави „скривеним“ жртвама – жртвама криминалитета корпорација, сексуалних деликата и расне мржње).

На крају првог дела се налази излагање о методологији виктимолошких истраживања, чиме се заокружују основна знања о виктимологији и дају смернице онима који би се упустили у истраживања виктимизације или желели да боље разумеју податке о виктимитету са којима се срећу. Аутори говоре о увек занимљивим темама (не)пријављивања злочина и о тамној бројци виктимитета. Посебно се истичу искуства и страхови жртава сексуалних деликата при одлучивању да пријаве виктимизацију. Указује се на недостатке постојећих званичних евиденција (полицијских и правосудних) о случајевима криминалне виктимизације, те на предности (али и недостатке) новог метода у истраживању правих размера виктимизације оличеног у студијама о жртвама. Следе излагања о најважнијим националним и међународним анкетама са изношењем најновијих резултата истраживања. Поменути резултати су пажљиво одабрани како би читалац могао да се упозна са основним обележјима криминалне виктимизације на националном нивоу (у САД) и, са друге стране, на међународном нивоу, као и са најновијим подацима међународног анкетног истраживања насиља према женама, што је једна од најактуелнијих тема из области виктимизације насиљем.

Други део монографије обухвата излагање о феноменолошким аспектима виктимизације. Овај део чине подаци о виктимитету у Србији, а следи представљање основних облика криминалне виктимизације. Подаци о виктимитету су представљени табеларно и графички, што их чини веома прегледним и лако упоредивим. Не изостају ни потребна објашњења и анализе аутора. Констатује се да у Србији доминира виктимизација имовинским деликтима, док деликти који увек изазивају пажњу јавности, као деликти против живота и тела у структури кривичних дела учествују са 3,5%, а дела против полне слободе са 0,3% (према подацима МУП РС за период 1996–2002. године). Аутори износе и податке о профилу жртава појединих деликата (најчешће су жртве у трећој, четвртој и петој деценији живота; мушкарци су чешће жртве унутар сваке старосне

категорије, с тим што аутори подсећају на присуство тамне бројке криминалитета која прикрива сексуалне деликте и насиље у породици чије су жртве најчешће жене и деца). Представљени су и подаци Међународног истраживања о виктимизацији спроведеног крајем деведестих, који подржавају тезу о тамној бројци криминалитета и неопходности да се званичне статистике допуне подацима из студија о жртвама (стр. 45). Посебну пажњу привлаче занимљиви подаци о разлозима непријављивања виктимизације (нападом/претњом, провалном крађом, разбојништвом) који су такође представљени табеларано са могућношћу поређења.

Излагања о основним облицима криминалне виктимизације дају обиље података и илустрација уз позивање на најновија истраживања и дела виктимолошке литературе. Аутори признају да су били у дилеми приликом одлучивања о избору критеријума за класификацију, али су је решили остајући доследни свом одређењу виктимологије (као критеријум је изабрана врста криминалне активности која је одређеног субјекта учинила жртвом). Тако су представљене особености виктимизације: насилничким криминалитетом (са нарочитим освртом на виктимизацију убиством, сексуалним деликтима, насиљем у породици и насиљем према посебно осетљивим категоријама жртава – деци, старим лицима и особама са менталним поремећајима); имовинским криминалитетом (где су посебно истакнуте жртве криминалитета корпорација и жртве организованог криминалитета, а у оквиру ове категорије – жртве трговине људима); саобраћајним деликтима; политичким (идеолошким) кривичним делима (са нагласком на жртвама тероризма, жртвама виктимизације у рату, жртвама злоупотребе политичке моћи, а у оквиру последње категорије, посебна пажња је поклоњена жртвама кривичноправног система). Како не би изоставили још неке категорије жртава вредне пажње, нарочито у савременом тренутку, а због усвојеног критеријума класификације, аутори говоре и о посебним облицима виктимизације, односно о жртвама отмице, жртвама злочина мржње, виктимизацији на раду и виктимолошким аспектима прогањања.

Трећи део је посвећен реаговању на виктимизацију, што ово монографско дело чини потпуно заокруженим и целовитим. Аутори у оквирима друштвених одговора на виктимизацију разматрају медијско праћење и обраду догађаја, кампање везане за превенцију криминалитета и казнену политику, кривичноправно реаговање и развијање мера подршке и помоћи жртвама криминалитета. Посебна пажња је и на овом месту посвећена најактуелнијим темама и специфично ресторативној правди и принципима на којима се она заснива. У функцији излагања о реакцији на виктимизацију јесте и излагање о „идеалној жртви“, за чију је илустрацију наведен цитат из дела чуве-

ног норвешког криминолога Нилса Кристија. Како се жртва осећа по преживљеној виктимизацији и са чиме се све бори, читалац сазнаје из излагања о ефектима примарне виктимизације у чијим су оквири-ма различити начини реаговања, односно последице виктимизације. Аутори говоре о емоционалном реаговању на виктимизацију (нарочито је истакнут и посебно илустрован „стокхолмски синдром“), а потом о физичким, психичким и финансијским последицама виктимизације. Ни овом приликом аутори не заборављају да истакну једну од најосетљивијих категорија жртава – децу и последице виктимизације деце насиљем (што је несумњиво актуелна тема). Предмети посебне анализе јесу: фазе психичке реакције на примарну виктимизацију (стање шока, фаза обраде трауматичног искуства, фаза реорганизације); посттрауматски стресни поремећај; специфичности последица које погађају жртве насиља у породици и сексуалног насиља; страх од злочина (појам, фактори и последице) и превенција примарне виктимизације. Следи излагање о секундарној виктимизацији (њеном контексту и факторима) у чијим оквирима аутори указују на опасности које прете жртви од стране „спасилаца“ или оних којима се обраћа за помоћ, са којима се среће по преживљеној виктимизацији, било да се ради о органима формалне социјалне контроле криминалитета или уопште, друштвеној средини.

Аутори указују на посебно осетљиве категорије жртава (децу, жртве сексуалног насиља и насиља у породици, жртве организованог криминалитета, жртве из маргинализованих и дискриминисаних друштвених група) и баве се објективним и субјективним факторима ризика секундарне виктимизације. Логичан наставак јесте и бављење темом спречавања секундарне виктимизације, са акцентом на поступању полиције, а представљене су и мере које постоје у домаћим законодавним решењима. Читалац се може упознати и са међународним стандардима заштите права жртава које су аутори систематично изложили консултујући све релевантне међународне документе из ове области и наводећи њихове пуне називе и изворе. Излагања о секундарној виктимизацији се настављају сагледавањем положаја жртве у фази истраге, где је опет под лупом поступање полиције (нарочито у односу са посебно осетљивим категоријама жртава). У одељку у коме аутори разматрају положај и заштиту жртава учесника у кривичном поступку, наведене су и најважније одредбе српског кривичног законодавства (материјалног и процесног) које регулишу положај оштећеног, оштећеног као тужиоца и сведока у кривичном поступку. Посебно је издвојено веома важно питање накнаде штете жртвама кривичних дела. Овога пута аутори показују умеће у интерпретацији одредби Закона о облигационим односима, као и релевантних кривичноправних одредби, те читаоцу пружају могућност да добије јасне и недвосмислене, систематично

представљене информације и о овом проблему. Да питање накнада штете није добро решено у Србији показују и представљена упоредноправна решења, као и препоруке међународних организације које су аутори вешто уградили у излагања на ову тему.

Одговори на питања о томе како помоћи жртвама и подржати их у борби са последицама виктимизације налазе се у посебном одељку трећег дела монографије. Аутори говоре о значају специјализованих служби за помоћ и подршку жртвама, те о значају женског покрета за оснивање оваквих служби у свету, па и у Србији. И на овом месту су истакнуте најважније препоруке из релевантних међународних докумената које се тичу принципа рада и карактеристика поменутих служби, а представљена је и ситуација у Србији. Посебан одељак је посвећен мерама заштите од појединих облика виктимитета у Србији, и то: заштита од насиља у породици, заштита деце од насиља и занемаривања, заштита од мобинга и сексуалног узнемиравања на раду. У сваком од поменутих делова изнете су најважније законске одредбе које регулишу заштиту, али и проблеми у њиховој примени, као и недостаци у постојећем механизму заштите.

На крају су аутори размотрили однос између медија и жртве, закључујући да је неопходно направити „баланс између права јавности да буде информисана и права медија да извештавају, на једној страни, и права жртава на приватност, на другој“ (стр. 160).

Ова монографија представља питко, јасним, а стручним језиком написано штиво које обилује информацијама о најважнијим појмовима и темама из области виктимологије. Читајући рад, лако прелазећи са теме на тему, читалац се изнова уверава у сувереност аутора у владању виктимолошком проблематиком и најакутелијим питањима из ове области и препознаје уложени труд да се прибаве најсвежији подаци и излагања учине систематичним, концизним и занимљивим. Стога се монографија може препоручити, како стручњацима за ову или сродне области, јер на једном месту могу пронаћи смернице за нова истраживања или се подсетити основних појмова, најважнијих законских прописа или међународноправних документа из релевантних области заштите жртава, као и најзначајнијих дела виктимолошке литературе, тако и онима који би хтели да начине први корак у спознаји учења о жртвама.